

ISSN 2076-5908

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 29 (362). 2015

Черкаси – 2015

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21390-1119ОР від 25.06.2015

Науковий журнал містить статті, в яких розглядаються актуальні проблеми історіографії та методології історичних досліджень, історії України, всесвітньої історії. Складовою журналу також є огляди і рецензії українських наукових і навчально-методичних видань, наукова хроніка.

Для широкого кола науковців, викладачів, аспірантів, студентів й усіх, хто цікавиться історичною наукою.

Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України журнал включено до переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 р. № 747).

Випуск № 29 (362) наукового журналу Вісник Черкаського університету, серія «Історичні науки» рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 11 від 22.06.2015 року).

Журнал реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н. (головний редактор); Боєчко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корновенко С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк Є.М., д.е.н., доц. (відповідальний секретар); Архипова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головня Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Земзюліна Н.І., д.і.н., доц.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Ляшенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мігус І.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Поліщук В.Т., д.філол.н., проф.; Савченко О.П., д.пед.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шпак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Драч О.О., д.і.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Історія та етнологія України»); Івангородський К.В., к.і.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Історія та етнологія України»); Перехрест О.Г., д.і.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Всесвітня історія»); Кіреєва В.О., к.і.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Всесвітня історія»); Чабан А. Ю., д.і.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Історіографія, джерелознавство»); Лисиця Л.Г., к.і.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Історіографія, джерелознавство»); Абразумова О.М., к.і.н.; Анджей Стемпнік, д-р габілітований, проф. (Польща); Боєчко В.Ф., к.і.н., доц.; Голиш Г.М., к.і.н., доц.; Гоцуляк В.В., д.і.н., проф.; Дмитро Карев, д.і.н., проф. (Білорусь); Земзюліна Н.І., д.і.н., доц.; Іржавська А.П., к.і.н., доц.; Корновенко С.В., д.і.н., проф.; Лисенко О.Є., д.і.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мельниченко В.М., к.і.н., проф.; Мордвінцев В.М., д.і.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Павел Сердженга, д-р габілітований, проф. (Польща); Присяжнюк Ю.П., д.і.н., проф.; Реснт О.П., член-кор. НАН України, д.і.н., проф.; Синявська Л. І., к.і.н., доц.; Фареній І.А., д.і.н., проф.

Адреса редакційної колегії:

18031, Черкаси, бульвар Шевченка, 81, к. 521
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра історії та етнології України, тел. (0472) 37-55-57
web-сайт: <http://history-ejournal.cdu.edu.ua>
e-mail: kafiteu@ukr.net; drach_oksana@ukr.net; iwakos@ukr.net

ЗМІСТ

Методологія та історіографія

Куций І. П. Образ Слов'янщини як цивілізаційний автостереотип Миколи Костомарова	5
Горпинченко І. В. Російська православна церква в суспільно-політичних процесах України другої половини ХІХ століття: історіографія	12
Бургаз Ю. В. Роль студентства в антиурядових виступах у Російській імперії 60–90-х рр. ХІХ ст.: історіографічний аспект	22
Фареній І. А. Соціалізм і кооперація в поглядах «артільного батька» Миколи Левитського	28
Івангородський К. В. Неоєвразійство у сприйнятті сучасної історіографії та погляди А. Дугіна на етногенез східних слов'ян	34

Історична антропологія

Мілютін С. Ю. Костянтин V Копронім як теоретик візантійського іконоборства	52
Темченко А.І. Ритм у лікувальних обрядових текстах: міфологія дискурсу і семантика образної системи	61
Левицька Н. М., Синявська Л. І. Розвиток світової та вітчизняної харчової науки у ХІХ – на початку ХХ ст.: історичний аспект	71
Драч О. О. Новації жіночої освіти модерної доби крізь призму мікроісторії родини (на матеріалах Російської імперії)	80
Срібняк М. І. Театральне мистецтво в таборовому повсякденні полонених вояків-українців у Австро-Угорщині у 1915–1917 рр.	89
Боечко В. Ф. Реалізація проектів державності другої Речі Посполитої польською політичною елітою 1917–1918 рр.	96

УДК 930.1 (327+165.612) (=16)

ІВАНГОРОДСЬКИЙ

Костянтин Васильович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, e-mail: iwakos@ukr.net

НЕОЄВРАЗІЙСТВО У СПРИЙНЯТТІ СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ПОГЛЯДИ А. ДУГІНА НА ЕТНОГЕНЕЗ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН*

У статті аналізується сучасне сприйняття історіографією доктрини неоевразійства та зокрема погляди на проблему східнослов'янського етногенезу одного із найбільших апологетів цієї ідеологічної течії А. Дугіна. Встановлено, що довільна інтерпретація неоевразійцями історичних та етнологічних фактів, робить їхнє вчення антинауковим і не дозволяє сприймати його як частину сучасного етноісторіографічного дискурсу.

Ключові слова: неоевразійство, Євразія, доктрина, історіографія, А. Дугін, етногенез, східні слов'яни.

Постановка проблеми. Зі зникненням комуністичного ідеологічного диктату в історіографічній сфері сучасних пострадянських країн, розвитку набули не лише плюралістичні методологічні підходи до аналізу інтелектуальної продукції вчених-істориків, але й новітні політично заангажовані доктрини, що також прагнуть здобути статус «єдино-правильного вчення» для всього гуманітарного простору. Однією з таких концепцій у сучасній російській гуманітаристиці виступає так зване неоевразійство, котре, скажімо в Україні, сприймається поки що переважно як суто політична ідея, але при цьому практично не рефлексується як більш менш чітко позиціонована етноісторіографічна концепція, в якій Україні та українцям відведене далеко не останнє місце. Забігаючи наперед, мусимо зауважити, що більшість критично мислячих дослідників цілком справедливо відзначають антинауковість цього вчення, але його популярність не лише в масі пересічних росіян, але й у середовищі провладної еліти Російської Федерації (РФ) змушує глибше з'ясувати, чому «неоевразійський проект» зазнає досить потужної критики у межах сучасної історіографії, причому передусім не російської.

Мета. Заідеологізована «наукова» модель історичного минулого, пропонована апологетами цього «вчення» (насамперед, його фактичного творця А. Дугіна), з огляду на прив'язку до «класиків» російської науки (й у першу чергу, до «етнологічної концепції» Л. Гумільова [1]), одним із найважливіших своїх компонентів безспідставно вважає етнічне походження та етноісторичну еволюцію спільнот східних слов'ян. Звідси, вибудовується й «геополітична» модель непростих відносин у сьогоденні між Україною, Росією та Білоруссю. Саме тому метою нашої розвідки є аналіз взаємовпливу науки, ідеології та етнополітичних практик сучасної Росії в контексті впливу на них «етноісторичних» постулатів, пропонованих концепцією неоевразійства. Тим більше, з огляду на відсутність подібних студіювань у межах сучасної української історіографії [2].

Виклад основного матеріалу. Як відомо, «неоевразійство» сформувалося на російських теренах у 1990-х рр., але при цьому впевнено декларує свою «генетичну спорідненість» із відомим інтелектуальним рухом російських емігрантів у Європі 1920–30-х рр. – «євразійством». Основоположниками останнього були лінгвіст Н. Трубецкой, географ П. Савіцкій, філософ Г. Флоровський, мистецтвознавець П. Сувчінській, історик Г. Вернадський та ін. Найбільш активно вони діяли в період 1921–1929 рр. [3]. Незважаючи на те, що більшість фахівців однозначно заперечують спорідненість «класичного» та «нео-» євразійств, останнє все ж таки сприймає деякі постулати першого. Насамперед, це антизахідна риторика та несприйняття демократії як суспільного явища та політичної цінності Заходу загалом. Однак не менш важливою ознакою такої «спадковості» слід визнати й негативне ставлення до «українського питання» й України як незалежної держави.

На сучасному етапі негативне ставлення до «атлантизму» також є одним із характерних ідентитетів нинішніх «євразійців», до яких зокрема можна зарахувати А. Дугіна,

* Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці ДФФД за конкурсним проектом № Ф67/11791: «Спільна історія України та Білорусі в сучасній колективній пам'яті обох народів: компаративний аналіз»

В. Кожінова, В. Малявіна, А. Панаріна, В. Пашенка, Г. Чеснокова та ін. Хоч ці діячі та їхня «творчість» жодним чином не поєднані між собою, всі вони закликають у різний спосіб до створення «євразійської наддержави» – передусім, об'єднання народів колишніх радянських республік навколо якоїсь (ними вона однозначно трактується як реально існуюча та чомусь обов'язково усвідомлена) «євразійської ідеї». Втім, як на початку ХХ ст., так і сьогодні «євразійський проект» не є хоча б наближеним до універсального концепту, а тому продовжує існування як спектр різноманітних поглядів, причому у більшості випадків як нічим не підважені фантазії. Так само й поліваріантність сучасних трактувань понять «Євразія», «євразійська ідея» та «євразійство» лише переконливо підтверджує їхню багато в чому концептуальну розпливчатість.

В ідеологічній доктрині євразійства, зрештою, можна виділити три найважливіші постулати. По-перше, осмислення геоетнічної даності Росії («місцерозвиток») як конститутивного фактора розвитку її державності. По-друге, постановка проблеми Росії-Євразії як модифікації російської ідеї, з характерною для неї опозицією Схід/Захід. По-третє, утвердження ролі «ідеї-правительниці», «правлячого прошарку», «симфонічної особистості», «ідеократичної держави» в розвитку нової державності РФ [4, 107]. Однак у сучасних реаліях ці ідеї в більшості випадків ігноруються, а отже, зв'язок між євразійством і «неоєвразійством», швидше термінологічний, аніж безпосередній. Неоєвразійство – це явище кінця ХХ ст. і має розглядатися не у зв'язку з емігрантською течією 1920-х рр., а передусім – у зв'язку із сучасними політичними процесами [5, 379]. Хоча і класичне, і нео-євразійства відразу ж перетворювалися з історіографічного феномену на заполітизовані та жорстко детерміновані доктрини.

Сучасне російське неоєвразійство, якщо не зважати на окремі висловлювання політиків, умовно поділяється на три течії, радше інтелектуальні, ніж політичні. Перша пов'язана з ультраправим «вченням» А. Дугіна, навколо його журналу «Елементи», про що згодом мова йтиме детальніше. Інший напрям тяжіє до часопису Е. Баграмова «Євразія» та робить більший ухил на культуру та фольклор. Тут центральні теми – слов'яно-тюркський союз, реабілітація Монгольської імперії, а вірність Росії зображується як найкращий засіб захисту національної ідентичності народів колишнього СРСР. Ще одну помітну течію представляють А. Панарін і Б. Єрасов, яких вирізняє більший ухил у теорію та політику. Вони намагаються захистити поняття «імперія», довести, що вона не є ані вузьким націоналізмом, ані агресивним імперіалізмом, а особливою формою «державності», котра реалізує в політичному вимірі національне багатоманіття Євразії [6, 79–80].

Не важко помітити, що одним із головних завдань як для класичних, так і для сучасних неоєвразійців є постійна «трансляція імперії». На наше переконання, такий підхід істотно шкодить розвитку Росії особливо сьогодні, коли цілком природний дискурс щодо її самобутності увібрався у винятково конфронтаційні й антагоністичні шати. Попри «імперську ностальгію», всі чудово розуміють, що за нинішніх умов відродження такої політичної суб'єктності неможливе. Однак тотальне несприйняття не-російських «євразійських проектів», на наше переконання, зумовлене якраз несамовитою «імперськістю» російської неоєвразійської ідеологічної концепції та відвертим бажанням обґрунтувати на теоретичному рівні «помилковість» розвалу СРСР, з відповідним «доведенням» неминучості відродження імперії з безальтернативним визнанням єдиного імперського центру в Москві. Саме тому сучасні неоєвразійці настільки вперто та настирливо захищають імперську іпостась Росії, яка, згідно їхнього, переважно вкрай екзальтованого, погляду, ніколи не пригнічувала підконтрольні їй народи та навіть зберегла їхню ідентичність. В їхньому уявленні цієї імперії поєдналися всі «євразійські цінності» та цілі, зокрема усвідомлення Росією себе унікальною цивілізацією, прагнення до універсалізму та знищення етнонаціоналізму. При цьому сучасна імперія має стати адекватною в політичному відношенні «постмодерному суспільству» та встановити непорушний ідеологічний порядок, на протигагу хаотичному європейському світу, що однозначно занепадає.

Не можна не помітити, що сьогодні «неоєвразійське вчення» перетворилося фактично на квазітеоретичну модель побудови нової імперії або, принаймні, реставрацію імперської державності радянського зразка. Найбільш істотною підвалиною своєї теорії неоєвразійці вважають так звану «російську цивілізацію» (вона ж у деяких авторів синонім «євразійської цивілізації»), щоправда досі залишається незрозумілим, коли і внаслідок

чого вона виникла. Відтак, ми цілком підтримуємо позицію сучасних російських істориків А. Верховського й Е. Паїна, що, оскільки критерії виділення російської (євразійської) цивілізації суто довільні й кожний її конструктор пропонує власний набір таких маркерів, «немає ані найменшої надії на те, що учасники цього захоплюючого конструювання коли-небудь домовляться про час виникнення цієї особливої цивілізації» [7, 89]. Разом із тим, популярність цієї ідеї у сучасній РФ пояснюється її зручністю на політичному рівні, адже «євразійство було і залишається централістською ідеєю, свого роду аргументом у поясненні центральної влади й її ролі в історичній російській державі», – як зауважив В. Тішков. З цього також конструюється ідеологічний погляд на «євразійський континент» як певну цивілізаційну спільність, що, «начебто, зумовлена самою історією бути великою імперією» [8, 23].

На нашу думку, однією з основних проблем неоевразійського вчення є також аморфне бачення тієї засадничої ідеї, котру можна було би визначити, як «російська національна ідея». Втім, істотною проблемою для всього світу залишається те, що й досі спільної для «росіян» національної ідеї не існує. Хоча в постімперський період створення російської громадянської нації стало першочерговим завданням для країни, але й досі не було та немає жодних реальних кроків у цьому напрямі, навпаки, лише дужче роздмухується згарище колишньої «імперської величі» та подальшої нівеляції «російської національної ідеї». Інфляція ж останньої найяскравіше помітна якраз у системі координат сучасного неоевразійства. Безперечною слабкістю його ідеї (і в минулому, і тепер) є те, що вона так і не змогла домогтися широкого визнання. Попри те, що неоевразійці намагаються поширювати свою програму у величезній кількості видань, їхні погляди все ще залишаються надбанням окремих елітарних осередків. Відсутність, бодай, політичної нації та «російської національної ідеї», швидше за все, й породжують у сучасній Росії (в тому числі, і в її науковій гуманітаристиці) хворобливо некомфортне ставлення до всіх явищ і феноменів, пов'язаних зі сферою «національного», «етнічного» й особливо «етнонаціонального», заміщуючи їх куди аморфнішими «особливою цивілізацією», «імперією», «євразійством» тощо. Доволі важливим у цьому контексті є висновок Д. Треніна, що, саме розпад Радянського Союзу позначив кінець Євразії як єдиного цілого [9, 126].

В епоху глобалізації, з її новими можливостями попередні відмінності між Європою й Азією стираються, а Євразія стає ще більш взаємопов'язаним і взаємозалежним простором, де Росія – вже не ядро, а лише один із елементів цієї досить складної картини. Однак, попри те, що вона перестала бути синонімом Євразії, всупереч очікуванням багатьох західних аналітиків, вона не стала й частиною Європи, а отже, процес самоідентифікації Росії залишається незавершеним і, на жаль, малозрозумілим. Популярна ж наразі в російському інтелектуальному просторі неоевразійська модель виглядає непереконаливою та малоперспективною спільнотою ідентичністю. Не може не турбувати й її ізоляціоністський та ультранетолерантний потенціал, які, на превеликий жаль, виопуклилися з усією силою на прикладі теперішнього українсько-російського конфлікту, що з паранормальним шалом демонструє найвідоміший російський апологет неоевразійства – А. Дугін.

Доктринальний рівень, як і ідеологічна конструкція, сучасного російського «неоевразійства» безсумнівно пов'язані з особою А. Дугіна, котрий до червня 2014 р. обіймав посаду завідувача кафедри соціології міжнародних відносин Московського державного університету ім. М. Ломоносова та був звільнений за публічні заклики до вбивства українців [10]. Його біографія та кар'єра добре відомі, зокрема в детальній хронологічній послідовності викладені на відповідній сторінці «Вікіпедії». Александр Гельєвіч Дугін народився в 1962 р. і є сьогодні одним із провідних теоретиків і активних публіцистів російських пострадянських правих [11, 243]. Ще на початку 1990-х рр. він домігся більш-менш живого інтересу до своєї персони серед провідних російських націоналістів, а його публікації обговорювалися на сторінках опозиційної преси, хоча тривалий час ідеї цього нонконформістського публіциста обмежувалися сферою субкультурних студій невеликого кола гуманітаріїв, які цікавилися «причудами» пострадянського російського суспільства [12, 292].

Неоевразійські ідеї А. Дугіна [13] вже ставали предметом наукових дискусій, насамперед у західноєвропейському науковому дискурсі, що відобразилося в ряді доволі глибоких аналітичних праць [14]. Хоч цей дослідник і намагався подати свою ідеологію як

певну нову форму або сучасний вияв євразійства та геополітики в Росії, його ідеї в жодному випадку не були простими варіаціями означених теоретичних шкіл. Навпаки, в дугінських уявленнях про людину, світ і суспільство проступає вплив німецької «консервативної революції» міжвоєнного періоду, так званих «нових правих», а також інших інтернаціональних джерел містичної, окультної думки і теорій змови. Відтак, він пише не просто про конкретні суперечки між західною цивілізацією та «Євразією», як це робить решта російських ультранаціоналістів, а малює картину архетипічного конфлікту між атлантистськими та євразійськими державами. Тому, як переконує А. Умланд, було би помилкою інтерпретувати дугінські погляди як забавний субкультурний і невинний у політичному плані феномен [12, 294–295].

Так само більшість західних фахівців [15] однозначно заперечують ідейну спорідненість дугінського неоевразійства з рухом російської еміграції 1920–30-х рр., відомого як «класичне євразійство», термінологія якого стала своєрідним прикриттям справжніх джерел аналізованого «вчення», до яких, у першу чергу, відносяться погано закамфльовані неофашистські ідеї Ю. Еволи, Р. Генона, Г. Вірта, Ж. Парвулеско, А. Кроулі, «консервативних революціонерів», «нових правих» тощо [дет. див.: 16]. Попри ультраправе забарвлення, загалом версія неоевразійства А. Дугіна характеризується суцільним еkleктизмом, який містить і ярий антиамериканізм (антиатлантизм), і апеляції до геополітиків Третього Райху, і російський месіанізм, і навіть окультні розважання. Водночас дослідники відзначають і віддаленість цієї версії від концепції Л. Гумільова, а також неспівмірність із «євразійськими» поглядами В. Путіна [17].

Саме з приходом останнього до влади в РФ 2000 р., А. Дугін почав пропонувати власну неоевразійську доктрину як нову ідеологію для країни, роблячи одночасно й власну політичну кар'єру, що відобразилося у створенні та очоленні ним загальноросійського суспільно-політичного руху «Євразія» (з 2003 р. – Міжнародний євразійський рух). У такий спосіб він розраховував на швидке зростання свого політичного впливу, зокрема й тому, що влада на цьому етапі була повністю позбавлена інтелектуальної підтримки, яку він їй і пропонував. Саме тому А. Дугін не лише схвалював ініціативи нового президента – В. Путіна, але й прагнув у межах «євразійської» ідеології сформулювати пропозиції, які б працювали на президента.

Втім, відсутність якостей «народного» лідера не дозволила йому вийти за межі своєї «наукової» традиції, що засвідчила і слабкість його партії на політичній сцені РФ. Не набагато більшим авторитетом користувалася й її філія – «Євразійський союз молоді», створений 2005 р. З огляду на це, не дивує, чому президент і уряд Росії не скористалися дугінськими ідеями для побудови нового світового порядку. В результаті, він посів на російській політичній арені позицію, яку М. Діунов характеризує як «інтелектуальний Жириновський», адже в особі філософа-євразійця власті РФ отримали зручний засіб озвучування суперечливих і дискусійних питань для перевірки реакції на них суспільної думки і в Росії, і за кордоном [18, 24].

Оскільки А. Дугін прийняв неофашистські ідеї «нових правих» і відповідної геополітичної літератури раніше, ніж відкрив для себе «класичне» євразійство, постільки останнє спочатку він також сприйняв як геополітичну теорію та російський варіант європейського традиціоналізму. Геополітичне мислення вабило його тим, що пояснює світову історію як одвічну боротьбу між континентальними та морськими державами, при цьому, начебто, легітимізуючи російське домінування на «євразійському» материкі. Однак, слідуючи за К. Хаусхофером і європейськими «новими правими», А. Дугін відверто захищає імперську експансію, котра, буцімто, детермінована географічними факторами. На думку Ш. Відеркера, у цьому спрощеному варіанті, зведеному до геополітичної теорії, євразійство служить А. Дугіну для того, щоб виправдати реставрацію імперської російської держави [19, 13].

Попри позірну відкритість для всіх етносів євразійського континенту, провідну роль у новій Росії-Євразії «євразійський» інтегральний націоналізм, пропагований А. Дугіним, віддає винятково російській нації. Внаслідок цього, він по суті постає російським відпоручником сучасного панєвропейського крипторасистського руху диференціалізму, що протиставляє вже не фено- чи генотипи людей, а культури, які, буцімто, відрізняються одна від іншої в квазібіологічний спосіб. Згідно з цією, засадничо суто расистською теорією, як стверджує

А. Умланд, глибокі культурні відмінності, «диференції», не просто відмежовують людей різних цивілізацій непроникними кордонами, але й правлять за джерело вічної міжцивілізаційної війни – прихованої, «холодної», а іноді й «гарячої», справжньої [20, 28].

Захоплення ідеями «нових правих», втім, все одного не спонукало А. Дугіна до створення власного більш-менш цілісного вчення. Тому, скажімо, традиціоналізм Р. Генона відіграє в нього роль певного тезауруса оригінальних гучних термінів і понять, ніж істотного попередника й ідейного фундаменту «неоевразійства». Останнє у візії А. Дугіна, якщо його взагалі розглядати як певну розпізнавану ідейну побудову, «за формою та змістом є результатом запаморочливого синкретизму, а інколи й просто довільної компіляції псевдоархаїчних уявлень і сучасних, частково постмодерністських постулатів» [16, 184]. Звісно, можна було б оминати увагою всі ці дугінські фантазії, його незграбні історичні й теоретичні пошуки, якби не серйозність, із якою ряд видних політиків, учених, журналістів і культурних діячів ставиться до концепції А. Дугіна. Зокрема зростання його інтелектуального та політичного впливу стало помітним в останнє десятиріччя. Адже з 2008 р. він став професором і директором Центру консервативних досліджень у Московському державному університеті, а з вересня 2009 до червня 2014 рр. очолював, як уже відзначалося, кафедру соціології міжнародних відносин у цьому ж закладі.

Аналізуючи квазінаукову та заполітизовану сутність дугінського «неоевразізму», українська дослідниця О. Пахльовська стверджує, що, незважаючи на еkleктичність його складових компонентів, він є ідеальним «дзеркалом» кризи російської ідентичності [21, 72]. Авторка закликає також враховувати «філологічний» аспект проблеми, оскільки неоевразійський дискурс – це продовження «радянської мови» (*langue sovietique*), тобто мови режиму, що нав'язує суспільству свої семантичні, експресивні та інші коди. Іншими словами, на відміну від євразійства, «неоевразізм» є виявом не інтелектуального пошуку, а біляполітичної квазінаукової кон'юнктури. На це впливає і діапазон підтримки А. Дугіна. З одного боку, він чуливо реагує на ідеологічну стратегію Кремля (тому неоевразійці мають фінансову та інституціональну підтримку кремлівського й економічного істеблішменту), а з іншого – «неоевразізм» «люмпенізується», отримуючи поширення серед неокультурених мас російського населення, які знаходяться під постійним тиском цілеспрямованої антизахідної пропаганди.

Звідси, дискурс неоевразійства відрізняється особливою нетолерантністю, словесною агресивністю, переходячи з розряду інтелектуальної дискусії до певної доктрини дії. Взавши за основу геополітичну концепцію Х. Маккіндера, А. Дугін і неоевразійці намагаються «осучаснити» його теорію, насичуючи її будь-якими елементами, іноді непомітними або штучно сполученими, аби тільки створити певну ефективну ідеологічну зброю проти ліберального світу. Тому тут легко асоціюються православ'я та неоязичництво, неонацизм і комунізм, праві переконання з певною лівизною тощо. Сам А. Дугін часто застосовує такі терміни, як «постмодерн», «текстові ігри», «інсайд» і т. д., начебто, ховаючи за ними «цитатність» і несамотійність своїх ідей. Так само і серед його протагоністів фігурують, здавалося б, несумісні особистості: представник французьких «нових правих» А. де Бенуа, італійський журналіст-комуніст Дж. К'еза, Верховний муфтії Росії (Шейх-уль-Іслам) Т. Таджуддін, «ідеолог політичного ісламу» Г. Джемаль, або ж «іудейський містеролог», «гіперсіоніст» А. Ескін (до речі, колишній лобіст В. Януковича), який неодноразово відрізнявся провокаційними випадками проти України (наприклад, спаленням українського прапора), проти мусульман і підтримкою таких «героїв», як Ю. Буданов, Р. Младич або Р. Караджич [21, 74–75].

З огляду на це, вкотре можна підкреслити цілковиту відсутність наукового взаємозв'язку між «класичним євразійством» і сучасним (особливо дугінським) неоевразійством, адже творцями першого, дійсно, була справжня інтелектуальна еліта постреволуційної Росії, передусім учені та письменники, які мали чималий рівень ерудиції, таланту та переконань. Натомість неоевразійці, як слушно підкреслює та ж таки О. Пахльовська, – «це навіть не вторинне явище, а продукт люмпенізації культури, найнебезпечнішої радянської практики, насиченої сумними наслідками для всіх сфер соціо-культурного життя». До того ж, продукуючи езотеричну псевдоінтелектуальну риторику, фальшиві теоретичні схеми, неоевразійство насправді містифікує, «підміняє» реальність, створюючи платформу для провокаційних політичних сценаріїв найпримітивнішого та вульгарного штибу [22, 152].

Порівняння «нео-» та «класичного» євразійств доводить, що перше, застосовуючи переважно етнічний (А. Дугін) або культурний (А. Панарін) детермінізм, як не дивно, ніколи не зважає на географічний, який був основою концепції перших апологетів цього руху. Для неоевразійців вчення попередників є, радше, своєрідною філософією нації, аніж геополітикою. Втім, згідно міркування М. Ларюель, виправданням імперії слугують не географічні аргументи, як це частково мало місце в ранньому євразійстві, а принцип філософії політики. Звідси, неоевразійці надають своїм політичним побудовам образ теорії, намагаються надати їм плоть, представити їх відображенням певної цивілізації, певного унікального, такого, що не піддається оціночному судженню, способу існування [6, 87].

Сучасні дослідники підмічають ще одну важливу деталь у співставленні нео- і традиційного євразійств – спорідненість обох версій із радянською (передусім, більшовицькою) візією світу. З цього приводу, В. Сендеров констатує: «В євразійстві вражає його радянськість: стиль і менталітет документів і статей такий самий, як у радянських передовиць... Причин багато». Тут згадані і безпосередня допомога Лубянки («в євразійській ідеологічній боротьбі»), і «відверта радянськість» деяких євразійців, зокрема П. Савицького. Відтак, на переконання В. Сендерова, євразійство народилося та мужніло як варіація більшовизму – єдиної тоталітарно-раціоналістичної ідеології ХХ ст. Схожу ситуацію дослідник спостерігає й нині: невпевненість у собі вчорашніх апологетів радянського марксизму, які володіли «всепояснюючим скелетом» останнього, змушує їх бажати того самого й тепер, уже у вигляді неоевразійства. При цьому справа може полягати не у самій теорії, а в постійному смутку за нею, «в агресивному смутку за завершеністю й ясністю, примітивністю й простотою – основними відчуттями ностальгічного пострадянського менталітету» [23, 111,115].

Таким чином, коли наприкінці 1980-х рр. «радянська ідилія» зникла, комуністичну ідею ніхто й не намагався рятувати. Перебудова вчорашніх її апологетів здавалася дивовижною, але по суті вони зайнялися природною для них справою – почали шукати для радянського іства нову оболонку. В посткомуністичні роки ця сутність являла собою вже неприховано-зациклений ізоляціонізм, фанатичний етатизм, ненависть до будь-яких форм індивідуальної свободи – такими були її основні риси. Згідно того ж таки В. Сендерова, не дивно, що першим результатом пошуків стало євразійство – ідейне вчення, якраз і створене впродовж 1920-х рр. в еміграції як ментально радянська некомуністична модель [24, 20].

Своєю чергою, О. Пахльовська стверджує, що сучасне російське неоевразійство, виникнувши як одна з пропозицій багатопольярного світу, обернена проти однопольярного американоцентричного світу, стала еквівалентом радянської «світової революції» та «інтернаціоналізму». Втім, відчуження величезних просторів і їхнє приєднання до Європи – антагоніста Росії впродовж століть – занурило останню в глибокий ідентитарний хаос [21, 59]. Звідси, будь-які подальші спроби «облаштувати Росію», її «соженицький союз» із Україною, Білоруссю та Казахстаном, СНД, «ліберальна імперія» – періодично закінчуються нічим. Разом із тим, найболючішою трансформацією став перехід від «ельцинської» до «путінської» РФ як процес утрати ілюзії побудови демократичної Росії, що знову перетворилася, згідно В. Буковського, на «Корпорацію КДБ» [21, 59].

Далеко не другорядною проблемою, на яку звертають увагу сучасні дослідники та критики неоевразійства, є його прихильність (особливо у версії А. Дугіна) до неофашистської риторики та ідейного наповнення. Так, його колишній соратник у керівництві Націонал-більшовицької партії (НБП, «нацболи») Е. Лімонов назвав А. Дугіна «Кирилом і Мефодієм фашизму», який приніс із Заходу нову для Росії віру та знання про неї [25]. Крім цього, А. Дугін запозичив у нацистського вченого Г. Вірта термін «нордична гіперборейська раса», що стане, буцімто, переможцем у боротьбі з атлантизмом, згідно сучасного неоевразійства. Водночас Ваффен-СС «в її інтелектуально-науковому, а не військово-політичному аспекті» він іменує «інтелектуальною оазою» [21, 75]; і т. д.

Доволі прямолінійно трактує ситуацію й А. Умланд: «Ідеал Дугіна та його послідовників аналогічний цілям класичних фашистських діячів і являє собою, швидше, не відродження нації у смислі повернення до якогось попереднього стану, а нове народження, в цьому випадку, російсько-євразійської цивілізації... Мета дугінців – повністю переробити як Росію, так і євразійський континент, а, зрештою, й увесь світ. Дугін як одночасно ярий революціонер і явний, хоча й не етноцентричний, ультранаціоналіст, навпаки, – очевид-

ний фашист. Під «фашизмом» тут мається на увазі загальне, «родове» розуміння цієї концепції, використовуване у порівняльних дослідженнях сучасного правого екстремізму такими видними істориками-компаративістами, як А. Галкін, У. Лакер, С. Пейн, В. Віпперман або Р. Гріффін» [17]. Як, на перший погляд, це б не дивувало, але такий ідейний зміст до певної міри – теж «родова» ознака загальної євразійської концепції.

Вище ми вже наводили висновки фахівців щодо ідеологічної спорідненості раннього євразійства та більшовизму. Відтак, не можемо оминати увагою й проблеми спорідненості на рівні ідей євразійства та європейського фашизму, до того ж обидві ці ідеологічні системи формувалися майже одночасно на одній території. Так, від початку ХХ ст. у Німеччині подальшого розвитку набула концепція «етногеографічних територій», авторства Ф. Ратцеля, продовжувачами котрої були Б. Анкерман, Ф. Гребнер і особливо Л. Фробеніус. Завдяки останньому вченому, в 1920-х рр. у Німеччині етногеографія стала одним із джерел геополітичної думки, що, своєю чергою, відіграло визначальну роль у підготовці того інтелектуального клімату, в якому став можливим нацизм [26].

Варто зазначити, що й самі ранні євразійці не спростовували своєї ідейної спорідненості ані з більшовиками, ані з фашистами, про що писав зокрема Н. Трубецкой. Більше того в колективній праці «Євразійство» фашизм ними оцінювався позитивно – як спроба створити стійку противагу парламентсько-демократичній системі. На думку того ж таки Н. Трубецкого, фашистська революція, за своїм історичним значенням, поступається лише революції більшовиків у Росії. Обидві держави – радянська та італійська фашистська – відповідають духу часу, а демократія – релікт минулої ліберально-позитивістської епохи [27, 49].

Натомість у дугінському неоевразійстві ідея відновлення традиційних цінностей революційним шляхом (до чого схилилися й «класики» євразійства) розроблена більш детально. Саме інтерпретація євразійства як російського варіанту ідеології «консервативної революції» перетворює, згідно спостережень Ш. Відеркера, неоевразійство А. Дугіна, на фашистську ідеологію, в контексті визначення фашизму С. Шенфілдом. Засаднича функція геополітики при цьому полягає в тому, щоб географічно локалізувати ворога традиціоналізму та легітимізувати російський імперіалізм як захист від Модерну [19, 14]. Хоча, звісно, дугінське неоевразійство формувалося більше під впливом західноєвропейських фашистських інтелектуалів, рух яких отримав назву «консервативна революція» [12, 290]. Причому глибоке засмучення росіян, у зв'язку зі втратою їхньої імперії та статусу наддержави, змусило деяких спостерігачів говорити про «веймарський синдром» і порівнювати пострадянську Росію з переднацистською Німеччиною [28, 210].

Зв'язки між ідеями А. Дугіна та фашистськими тенденціями були предметом багатьох дискусій. Однак у цьому контексті, як слушно підкреслює М. Ларюель, необхідно уточнити термінологію та чіткіше визначити елементи дугінської ідеології. Адже фашизм – це конкретний історичний феномен, який був ліквідований у політичній та інтелектуальній сферах із закінченням Другої світової війни, хоча й залишив слід у вигляді неофашистських угруповань, які знову з'явилися у другій половині ХХ ст. З одного боку, фашизм можна розглядати як рух, а з іншого – як режим. Таким чином, називаючи певні ідеї «фашистськими», ми не маємо вважати, що в майбутньому вони неодмінно зумовлять захоплення влади, а маємо обмежуватися лише тим, що визначимо належність тих або інших ідей до певної інтелектуальної традиції. Хоча А. Дугін у своїх розважаннях багато в чому погоджується з фашистськими ідеями, все ж його не можна приписувати до цього руху, якщо ототожнювати з фашизмом сучасних расистськи налаштованих ультраправих, що було б невірно як з історичного, так і концептуального поглядів [29, 75].

Безперечно, сьогодні А. Дугін не виглядає як примітивний біологічний расист, але означення його як «фашист» цілком виправдане, хоча б тому, що він презентує себе прихильником певного «цивілізаційного російського націоналізму» або навіть «євразійського супранаціоналізму». Ця форма «євразійського інтегрального націоналізму», незважаючи на свою відносну відкритість для всіх етносів євразійського материка, згідно міркувань А. Умланд, все ж передбачає провідну роль для російської нації в новій Росії-Євразії [17]. Причому ще в 1990-х рр. А. Дугін неодноразово й у зовсім незакамуфльованій формі зізнавався у власній близькості до міжвоєнного та воєнного європейського фашизму, наприклад у книзі «Консервативна революція». В ній він презентував німецький Третій Райх

як одне із втілень шанованого ним так званого «третього шляху» та жалкував із приводу того, що «поразка Німеччини у Другій світовій війні була разючою поразкою всієї ідеології Третього Шляху» [30].

Навіть схематичний аналіз інтерпретації дугінського варіанту неоевразійства сучасною історіографією переконує нас у тотальній політичній заангажованості цієї теорії. Попри наукоподібність, якою вона прикривається, її в жодному разі не можна визнати якоюсь основою (навіть квазінауковою), що дозволяє об'єктивно та неупереджено реконструювати минуле, а тим більше етноісторичні процеси, зокрема й на просторі євразійського континенту. Однак, будучи виразниками по суті російського інтегрального націоналізму, з доволі агресивною шовіністичною налаштованістю, А. Дугін і його прихильники намагаються переконати у правильності лише «неоевразійського погляду» на етносоціальний розвиток Євразії в минулому й тепер, який, втім, спирається не на наукові методи, а на принцип політичної доцільності.

Метою ж «етноісторичних досліджень» неоевразійців є спроба довести міфічну монолітність у геополітичному та, звісно, етноісторичному контекстах Євразії, але, насамперед – заперечити етнодиференціацію східних слов'ян, аби переконати в за давності їх у минулому та, відповідно, виходячи з цього, в претензіях на «старшинство» (відтак, і на геополітичне домінування) винятково етносу росіян (<росских>) й їхньої державності (винятково імперії). Попри суцільну телеологію пропонованої візії, слід зауважити, що сучасні неоевразійці зовсім не переймаються й науковим арсеналом, який пропонують сьогодні справжні етнологічна й історична науки, аби хоч якось надати своїй моделі евристичної вартості.

Однією з причин цього, на нашу думку, може бути своєрідна самоізоляваність «російської науки» та ефект перманентної трансляції історичних, етнологічних і етнічних стереотипів у ній, за переходу від одного режиму – до іншого (від «імперської» науки – до радянської, а від неї – до нинішньої). Зокрема це може бути й одним із механізмів, який сприяє постійному «відтворенню» імперії росіян у різних іпостасях і спадковості стереотипів поведінки та інтересів російських еліт. У цьому контексті доволі промовистим є дослідження Ф. Хірш, присвячене російським етнографам [31], де показано, яким чином фахівці-етнологи, котрі сформувалися ще до революції 1917 р., залучалися в радянській Росії до вирішення національного питання та як ці вчені принесли із собою імперські методи й імперський стиль мислення, характерні для попереднього режиму. Так само й сьогодні, незважаючи на чергову зміну державного ладу в РФ, в межах її гуманітаристики (що яскраво демонструє й сучасне неоевразійство) все одно помітний засадничий зв'язок з імперським і радянським минулим, який виявляється, передусім, у глибинних структурах мислення російських учених і їхньої прихильності етатистській ідеології [32, 174].

Ще одним суперечливим моментом в антизахідній за своїм спрямуванням доктрині «євразійства» (так би мовити, наздоганяючим парадоксом), зокрема й у частині її етнологічних розважань, є цілковито західний і методологічний, і термінологічний дослідницький інструментарій. У цьому ракурсі, як приклад, можна навести постійне заперечення «західної» теорії нації в категоріях і стилі самої теорії нації. Так, американський антрополог М. Бессін небезпідставно дивується цьому, аналізуючи праці представників уже раннього євразійства, наголошуючи: «Головний парадокс тут, безумовно, полягав у тому, що, проголошуючи статус нації для Євразії на подібній основі (європейської теорії нації. – К. І.), Трубецкой, як мінімум в одному суттєвому відношенні, виступав як продовжувач того самого петровського проекту, який він так гнівно заперечував, але запропонував свій власний перегляд унікальної ідентичності Росії з позиції націоналізму через призму концептів і категорій, які прийшли в Росію із Заходу» [33, 266].

Крім цього, сучасні російські неоевразійці не зовсім коректно намагаються застосувати етнологічні імперативи й для пояснення «особливості» чи то російської, чи то євразійської цивілізації. Так, ведучи мову про визначальність одвічного шляху, заданого «православною цивілізацією» Росії як «надетнічної імперії», авторитарної держави, що принципово відрізняється від західних демократій, А. Панарін, наприклад, запропонував при цьому відрізнити два типи ментальності – західний і східний (євразійський) [34, 134–139; 35, 42–60]. На думку філософа, західна та східна (євразійська) свідомості принципово

відрізняються та розвиваються як паралельні світи, не перехрещуючись. Західний менталітет – еволюційний, спрямований у майбутнє, орієнтований на досяжність і тому відповідає прогресистському мисленню. Східний (євразійський) – більш просторовий (горизонтальний), зумовлює неспішність і схильність євразійських народів до патерналізму й життя у великих імперіях. Втім, як слушно зауважують із цього приводу А. Верховський і Е. Паін, по суті ця концепція відтворює зміст призабутої вже дискусії еволюціоністської та дифузійністської шкіл в етнології, що завершилася визнанням локальних цивілізацій як просторового вираження стадіальних типів. У такому трактуванні євразійська і західна цивілізації являють собою лише різні стадії єдиного процесу [7, 87].

Важко визнати переконливими й аргументи іншого апологета «особливого шляху» Росії – С. Кірдіної [36], яка також «відкрила» два соціетальні типи суспільства або дві «домінуючі соціетальні матриці». Причому властивості такої матриці, на її думку, закріплені навечно. В одній із них «я» переважає «ми», а в іншій – навпаки. Таку жорсткість матриці надає, начебто, основний спосіб соціальної інтеграції, стихійно знайдений певною спільнотою в певному оточуючому середовищі. Втім, залишається незрозумілим, у якому ж регіоні склалася «початкова сутність» євразійської цивілізації, а якщо таких «витоків» було кілька, то які ж вони вічні; і якщо етноси змінювали (а вони таки змінювали) історичну колію, то що обмежує можливість таких трансформацій в інші епохи? Тому навряд чи комусь поталанить відшукати основу нерушимої матриці й одвічного етнокультурного коду в безперервному історичному тиглі етногенезу та ще й важковловлюваних комбінаціях різних культурних коренів у мовах, самоназвах і самосвідомостях різноманітних етнічних спільнот [7, 88].

Окремо варто зупинитися й на амбівалентності (а радше, другорядності) «етнологічних» уподобань А. Дугіна. Скажімо, слідом за Л. Гумільовим, він постійно (причому в позитивному контексті) застосовує термін «етнос», але не менш постійно критикує «етнонаціоналізм», переконуючи при цьому, що верховенство колективу над особистістю має бути виражене шляхом реалізації принципу «політичної етнічності», що цілком відповідає справжній сутності Росії – її імперському істству. Тому, на його думку, всередині країни, де росіяни є націєтворчою нацією, малочисленні етноси можуть мати лише культурну автономію, але в жодному разі не суверенітет [37, 12,25]. Відтак, він засуджує етноцентризм, який не поєднується з наддержавними процесами об'єднання «євразійських етносів» [38, 593]. І одночасно стверджує, що «євразійське ставлення до етносу є охоронним, виходить із принципу захисту кожної етнічної групи від перспективи історичного зникнення» [29, 85].

Таким чином, застосовувана ним етнологічна термінологія залишається в більшості його студій парадоксальною, адже А. Дугін не тільки не відмовляється від расових теорій, але й демонструє доволі туманне сприйняття етнічності, вбачаючи у ній чомусь лише цивілізаційні риси, хоча термін «етнос» застосовує в гумільовському трактуванні, тобто, як біологічний феномен. Подібні суперечності, на думку М. Ларюель, частково можна пояснити «постмодерністськими» прагненнями А. Дугіна: він-де заявляє про своє бажання реабілітувати все те, що було забуто у сучасному світі і що стосується як релігійних, так і етнічних аспектів (але виникає інше питання: чому це А. Дугін вирішив, що у світі забули про «теорію етносу»? – К. І.). Тому, – продовжує французька дослідниця, – він висловлює як позитивні, так і негативні судження щодо питань етнічного характеру: його висловлювання мають позитивний відтінок, коли мова йде стосовно протистояння глобальному лібералізму, що, начебто, деструктивно впливає на відмінності між народами, та негативний – коли він бачить в етнічних питаннях перепону євразійському об'єднанню (читай: російській етнополітичній гегемонії. – К. І.) [29, 85–86]. Тобто, пропонується суто політико-ідеологічний принцип визнання культурної автономії – в обмін на визнання державної єдності.

Іншими словами, неоевразійцями стверджується та декларується нерівноправність міжетнічних відносин у західному світі та пропонується, буцімто, протилежна європейській – євразійська модель: відсутність демократії в політичній сфері, але реалізація права на самовизначення для етносів і регіонів. Однак такий абсолютизм відносно етнічної спільноти передбачає доволі складне відношення до міжкультурної взаємодії, адже подібна схема має на увазі страх перед змішуванням, тобто гетерофілію, що супроводжується міксо-

фобією. Саме тому А. Дугін заявляє про своє «терпиме ставлення до етнічного змішування на рівні еліт, але обережному на рівні мас». У цьому питанні, згідно М. Ларюель [29, 86], він виступає як продовжувач традиції радянської етнології, яка, спираючись на теорії Ю. Бромля та Л. Гумільова, не припиняла закликати до розвитку ендогамних традицій, аби не піддавати небезпеці «генофонд» кожної з етнічних груп, котрі мешкали в Радянському Союзі.

Аналізуючи «етнологічну» складову неоевразійства, не можна не помітити ще однієї важливої деталі. Будучи якими апологетами імперської сутності Росії, вони у своїй більшості все ж таки уникають відповідної «етнічної» та «національної» термінології, заміщаючи її переважно культурологічними поняттями. У цьому контексті пропонується вкотре аналогія з розвитком німецького націоналізму початку ХХ ст., де (в силу тогочасної політичної роздробленості німців), як й у сучасній Росії, брак привабливих політичних принципів, на яких могла би консолідуватися нація, не залишав нічого іншого, як звертатися до ідеї «культурної єдності» або «самобутньої культури», аби не торкатися питань внутрішньої диференціації. Як відомо, саме на цьому ґрунті оформився нацизм, який привів Німеччину до краху.

Одночасно з цим і «класики» євразійства, усвідомлюючи, що радянська Росія не здатна запропонувати притомні принципи для формування нації, також зробили ставку на досить міфічну культурну єдність. Для цього зокрема, як переконує В. Шнірельман, «ці емігранти доклали титанічних інтелектуальних зусиль, аби перетворити культурний конгломерат [Євразії] на [начебто] єдине інтегроване ціле» й усе це – заради збереження «*единой и неделимой России*» [39, 126]. Загалом, ідеї євразійства повністю перекреслювали можливість виділення «етнографічної Росії» з Російської імперії [40, 280], чим, на наш погляд, також остаточно позбавляли етнос росіян (бодай, у площині наукового дискурсу) мати власну етнічну ідентичність і, відповідно, заперечували цю можливість, як власне і заперечували можливість для самих себе таку ідентичність досліджувати і в історичному, і в політичному контекстах.

Цілковито аналогічний підхід сьогодні демонструють і неоевразійці. Будучи переконаними у винятково расистському призначенні етнології (тут, очевидно, з ними зіграв злий жарт їхній односторонній і примітивний підхід до сучасних наукових знань, адже, проголосивши Л. Гумільова (автора суто біологічної та надзвичайно сумнівної теорії етносу) «своїм», вони зовсім не розбираються, чи існують (а їх таки чимало) інші етнологічні концепції), але й одночасно усвідомлюючи онтологічність і неунікненність етнічної сфери людства, вони незграбно прагнуть довести її другорядність і повсякчас намагаються наївно підмінити «етнос» (й передусім російський) словом «цивілізація». На рівні ж існування держави (а для них, як ми вже знаємо, вона має бути винятково імперського типу) етнічний аспект у них зникає взагалі як теоретично припустимий осередок ксенофобії, а тому носієм «національної (етнонаціональної)» ідеї парадоксально визнається винятково держава. Звідси, так звана «євразійська єдність» виявляється навіть не в єдності культури чи навіть у її, скоріше за все, нав'язаній спільності етносам, які мешкають на території Євразії, а лише в реаліях державності, що домінує над цим і у цьому просторі. Щоправда вище ми вже констатували той факт, що й євразійська «наука» про цивілізації далеко не є галуззю наукового знання. Не будучи фахівцем із політичної науки, ми все ж відчуваємо, що й у цьому компоненті неоевразійці, навряд чи притомно зможуть теоретично обґрунтувати такий улюблений ними конструкт, як «держава» та її ієрархічну сполученість із етнологічною методологією.

В етнологічному ж (чи, радше, етнополітичному) ракурсі і для «класичних» євразійців, і для сучасних неоевразійців було та залишається найбільш подразливим (і звідси найбільш ангажованим) так зване «українське питання». Відповідна дискусія має давнє коріння, адже розпочалася ще в 1920-х рр. у російських і українських емігрантських колах, передусім, поміж Н. Трубецькім і Д. Дорошенком. Характерно, що за обговорення проблем, піднятих євразійцями, були актуалізовані ті вузлові складові історії, що для свого з'ясування вимагали застосування нового етнонаціонального дискурсу та нового понятійно-категоріального ряду: співвідношення етносу та нації, мінімальної та максимальної державності, місцезрозвитку тощо [41, 195]. Зрештою, історична думка, у випадку «євразійської дискусії» продемонструвала чималі ідентифікаційні можливості.

Порівняно з імперською традиційною концепцією російської історії, євразійці значно розширили хронологію її візії, включивши до її схеми минувшину неслов'янських спільнот, зокрема скіфів і сарматів. Щодо співвідношення з українською історичною парадигмою, то в їхніх хронологічно-етнічних новаціях не містилося прямого протистояння, хоча пропонується ними концепція по суті нівелювала право української історії на значну частину її теж неслов'янського минулого. Загалом, сприймаючи на методологічному рівні винятково інтегрований простір «Євразії», вони, як зауважує В. Масненко, демонстрували «цілком очевидне несприйняття ними самотності українського історичного процесу» [41, 199]. Бачення євразійцями українства фіксувало увагу насамперед на гармонійній єдності українського начала у складі російського й якщо якась особливість ними передбачалася, то лише для «нижчого», етнографічного рівня.

Проти подібного тлумачення у 1928 р. виступив український історик Д. Дорошенко, спираючись на постулати української національної історичної парадигми. Відтак, українська відповідь на «євразійський виклик» була фактично полемікою між різними національними історичними традиціями. Хоча відгук українського професора набув досить широкого суспільного резонансу в українських і російських емігрантських колах міжвоєнної Європи. При цьому Д. Дорошенко по суті переконував опонентів у тому, що відмінність між українцями та росіянами є значно суттєвішою, ніж несхожість у літературній мові, музиці та живописі, адже полягала вона у різниці загального духу культури не тільки в правлячих верствах, але й у народних масах. Отже, українське бачення виходило з ідеї повної відділеності та рівності української й російської культур як складових національної ідентичності [42, 182]. Водночас ця «українська контроверза» вже тоді чітко показала, чому на практиці має служити євразійська теорія та які «результати» варто від неї очікувати. Наприклад, для В. Шнірельмана цілком очевидно, що окремі етнічні культури могли зберігатися в планованій євразійській державі лише як етнографічні «нижчі» культури [39, 133]. Причому такий висновок витікав цілком закономірно, з огляду на популярність на початку ХХ ст. так званого ліберального підходу до національного питання [43, 41–42].

На сучасному етапі представники української та російської ідентичностей досі дотримуються переконань і аргументації, що мала місце між істориками 1920–30-х рр. в еміграції. Однак в ідеологічній системі неоевразійства «українське питання» набуло куди гострішої (а то й ворожої) й агресивної риторики. Особливо після 2004 р., коли новими членами Євросоюзу стали, так би мовити, «традиційні кандидати» до Росії-Євразії – Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина та прибалтійські країни, а в Україні відбулася «помаранчева революція», котра поставила хрест на Єдиному економічному просторі під егідою РФ. Безсумнівно неоевразійці пригадали тоді й слова З. Бжезінського, що Росія без України не може бути імперією (навіть євразійською). Тому, як вважає О. Пахльовська, подібний розвиток подій актуалізував, якщо взагалі не зробив невідворотним, «жорсткий конфлікт між Україною та Росією, що погіршувався роками» [21, 71].

Інтерпретуючи українсько-російські відносини у контексті аналізу неоевразійської доктрини, Б. Грант назвав Україну «великою порубіжною зоною» євразійського регіону, яка парадоксально поєднує ролі прабатьківщини Росії (у вигляді Київської Русі) та її ж давнього супротивника. Він також наводить характерну аналогію щодо України з «книги, яка має чудову назву» – «Біографія неіснуючого місця» (К. Браун), котре веде потужну та часом жорстку боротьбу за визначення центра та периферії [44, 29]. Натомість А. Дугін у своїх неодноразово вже перевиданих «Основах геополітики» (до речі, в деяких ВНЗ РФ цей опус офіційно використовується як підручник) доводить, що Україна як держава не має жодного геополітичного змісту, а її суверенітет «являє собою настільки негативне для російської геополітики явище, що легко може спровокувати збройний конфлікт».

Пропонується у такий спосіб А. Дугіним агресивна тональність визначає всю його «етнологічну» візію й щодо етногенезу східних слов'ян, поміж яких він уперто не бажає бачити жодної етнічної диференціації. Згідно дугінської схеми, «український етнос» утворився вже в литовсько-польський період, а сформували його винятково «козацькі поселення». В цьому він, щоправда, далеко не оригінальний, адже саме таку гіпотезу свого часу досить поверхово розробив Л. Гумільов. Хоча А. Дугін погоджується з тим, що українські козаки відрізнялися незалежністю, особливим етнічним, господарським і соціальним ладом, але «всіх цих елементів недостатньо, – продовжує він, – для геополітичної само-

стійності, а потамічна мапа України, де головні річки (Дністер, Дніпро тощо) течуть паралельно, пояснює уповільнений розвиток української державності» [45, п. 5.6]. Втім, він чомусь не пояснює, як же, за такої самої «потамічної мапи», Московії вдалося розвинути державність швидше. Оскільки ж для А. Дугіна «українська проблема головна та найістотніша проблема, що стоїть перед Москвою», постільки, згідно його імперської логіки, «подальше існування унітарної України неприпустиме».

Показовою є й інтерпретація А. Дугіним етносу безпосередньо росіян: «Великороси утворилися саме як євразійський інтеграційний (?! – К. І.) етнос, не просто як найсхідніша гілка слов'ян, а як унікальне культурно-релігійне, етнодержавне утворення, що всмоктало у себе на етнічному рівні не лише власне слов'янський, але і татарський, і фіно-угорський елемент». Звісно, тлумачень, що мається на увазі під категорією «інтегративний етнос» або ж «етнодержавне утворення», автор не наводить. Не більше конкретики, але й не менше патології містить і дугінське визначення «російської національної ідеї»: «Великоросская (московська) ідея не просто ідея якоїсь однієї (а скількох?; переконані, що це – класичний приклад дисоціативного розладу (з лат. dissociare – відділятися від спільноти), внаслідок чого з'являється так звана “множинна особистість”. – К. І.) національності – як, наприклад, українська ідея (! – К. І.). Великоросская ідея та місія великороссов – тобто, <подлинных русских> (очевидно, деє існують ще й несправжні росіяни? – К. І.), – в тому, – каже А. Дугін, – щоб ствердити колосальний планетарний ідеал, велику Правду, усвідомлену як Євразійська Імперія Сонця, Імперія Справедливості». Натомість «Київська ідея – більш обмежена (на жаль, не повідомляється ким/чим. – К. І.), більш європейська, менш універсальна, менш глобальна [а тому] в месіанському ідеалі Москви послідовні малоросси, малоросси не за етнічними ознаками, а за ідеологією, бачать лише імперські амбіції та колоніалізм» [45, п. 4.2].

Коментар такого «наукового» пасажу, очевидно, вилився б у досить об'ємну статтю, але його автору цілковито байдужа будь-яка етнологічна чи наукова етика, оскільки він не досліджує, а лише проповідує власні упередження й нетолерантність, прикриваючись тим, що, «коли впав Константинополь, місія порятунку світу перейшла на наш російський народ, на Московське царство», яке стало «радикально іншим геополітичним утворенням», адже «це була більше не національна держава, а Євразійська імперія з православною ідеологією візантизму й ординським господарським, військово-стратегічним централізмом» [45, п. 4.2]. Саме тому, згідно фантазій А. Дугіна, Україна втратила своє геополітичне значення, «потрапила під стійкий вплив ненависного католицького Заходу», а відтак, сьогодні ця «коліска державності росіян» має бути безжально знищена російською «Імперією Справедливості» й обов'язково за безпосередньої участі колишнього професора Московського університету. Ось така у сучасній Росії панує наука...

Не полишаючи надій відшукати «на різних історичних етапах» російську «національну ідею», А. Дугін, звісно, починає з «київського періоду», де мешкав, на його думку, єдиний етнос «древніх россов» (щоправда дотепер не відомий жодному фахівцю в галузях історії й етнології), «національна ідея» яких до прийняття християнства навіть для А. Дугіна «являє собою білу пляму», а тогочасна «картина стає геть мутною» [46, 720–721]. Однак, ставши частиною православного світу, міфічний етнос «россов» одразу ж став «набагато більше, ніж європейські народи (цікаво, чому саме тепер? – К. І.), відкритим до етнокультурних впливів Степу: з тюркськими кочовиками (особливо половцями) існують дуже тісні контакти». Крім цього, згадуються етнічні зв'язки з «утро-фінськими автохтонами», з «туранським елементом (фіно-угри)» й чомусь окремо від Степу зазначені татари, башкири, чуваші. При цьому складається враження, що ні Візантія, ні болгари, ні чехи, ні поляки, ні скандинавські етноси не мали з цими міфічними «россами» жодних контактів, а відтак, не могли й впливати на їхню «національну» ідею в межах Київської Русі. Адже для А. Дугіна цілком зрозумілим, зручним і достатнім є «вплив Степу», тому й Київська Русь у нього містить такий бажаний «сильний євразійський елемент», реальну відсутність якого можна прикрити банальним загальновідомим вивертом: «Етнографічні відомості про автохтонів цих просторів (мова йде про територію Київської Русі. – К. І.) бідні, екстравагантні та приблизні» [46, 722–723], хоча автор звідкись таки дізнався (а, швидше за все, просто вигадав) про домінанту євразійського елементу в тих «россів».

Подальші дилетантські фантазування професора соціології щодо етногенезу (чи радше «євразогенезу») східних слов'ян, в основному, повторюють етнологічні вигадки, якими оперували і ранні євразійці, і сучасний «гуру» неоевразійців – Л. Гумільов. Стався розпад Київської Русі, захоплення «східних росів» монголами, симбіоз із якими був «значним і глибинним», а «етнічне змішування вельми масштабним», що «привело до появи *нової етнічної одиниці* (курсив А. Дугіна. – К. І.), яка об'єднала “східних русскіх” (цікаво, куди ж поділися “росси”? – К. І.), які після Кулікова поля усвідомили себе “великоросами”». Останні «всотали євразійські геополітичні імпульси» та «поступово в тілі Золотої Орди став визрівати *політичний суб'єкт нового типу* (курсив А. Дугіна. – К. І.) – Московське князівство», де вже «в повному обсязі виявилися євразійські риси: традиційний уклад, військова етика, релігійна самобутність, усвідомлення важливості дисципліни, підкорення та централістської організації».

Марно чекати пояснення (щоправда як завжди), чому населення основної частини території Київської Русі не «всотало євразійські імпульси» від монголів, хоча ще до того, як нас переконували вище, вже мало «сильний євразійський елемент», а панування Золотої Орди на цих землях також тривало майже два століття. Хоча для А. Дугіна це не важливо, бо у нього відразу «Галичина, Малоросія та Білорусь потрапили під владу цілковито іншої цивілізаційної моделі», де отримали «цілковито інший відбиток», через агресивну католицьку парадигму. Ось таким чином, з етністоричної канви, з огляду на власну ідеологічну доцільність, зникли три з половиною століття, що відділили монгольське завоювання Русі від Брестської унії, що в дійсності зумовила зовсім незначне поширення католицизму й уніатства на українсько-білоруських теренах. Однак автора неоевразійської доктрини це не турбує, бо «в цей час Москва буде підніматися та відвойовувати все нові історичні горизонти» [46, 724–728].

Не менш показовим прикладом «уважного» ставлення (чи навіть загальної обізнаності та наукової компетентності) А. Дугіна до етністоричного розвитку східних слов'ян та етнологічної термінології є те, що, на його думку, до «православної цивілізації» ніяк не можна включати «такі багаточисленні слов'янські народи, як поляки, чехи, словаки, хорвати, словенці, а також, як *уніати* (курсив наш. – К. І.) України та Білорусі» [62, 745]. У такий спосіб, він здійснює чергове етнологічне «відкриття», яким є «багаточисленний слов'янський етнос уніатів». І це далеко не останнє його ноу-хау в галузі етністоричної термінології, до яких можна зарахувати й такі химерно-мереживні «концепти», як: «слов'янство в росіянах трансценденталізується – перевершує саме себе», «трансценденталізація етносу в стратегічній Імперії», «ідентичність великороссов полягає в цивілізаційній експансії й універсалізації внутрішнього ідеалу до вселенських масштабів», «глибоко національний ідеал євразійської соборності, який буквально рветься, аби стати всезагальним»... (підкреслимо, що наведені вище (причому далеко не всі) нісенітниця ми взяли спеціально лише з однієї надрукованої сторінки дугінської словесної еквілібристики, поданої як наукова (!) доповідь) [47, 751].

На усю подібну псевдонаукову маячню можна було б не звертати уваги, якби автор цього «євразійського проекту» не закликав утілювати його в життя будь-якою ціною, а найприкріше, що, передусім, – ціною людського життя, котре, як з'ясувалося минулого року, для цього цинічного неоевразійського неоутопіста не вартує нічого. Однак, що насправді не вартує нічого, ні в науковому, ні в суспільному, ні в політичному дискурсах, так це – маніакально-патологічна й шизофренічна, етністорично потворна й убога, філософськи примітивна ще й фашистськи забарвлена так звана «неоевразійська концепція» пана Дугіна. На превеликий жаль, у сучасній Росії подібні доктрини дедалі помітніше визначають інфляцію її інтелектуального потенціалу та чергове перетворення тамтешньої гуманітаристики на ідеологічну прислужницю Кремля, котра слухняно виконує всі його політичні перверзії та забаганки.

Висновки. Загальний висновок, який ми можемо зробити, виходячи з аналізованої вище проблематики, полягає в тому, що сучасне російське неоевразійство, хоч і претендує на статус науково-обґрунтованої доктрини для пояснення «самобутності» минулого та теперішнього Росії, все ж однозначно може бути потрактоване як псевдонаукове творіння, до того ж надміру заполітизоване, упереджене та досить примітивне з погляду наукової методології.

Особливо яскраво це демонструють спроби неоєвразійців і передусім А. Дугіна «етнологічно» пояснити, заледве не містично набути, «євразійськість» східних слов'ян давньоруської доби, котра визначила весь подальший етноісторичний розвиток винятково етносу «великоросів» і наївно переконати, що саме це дає їм право бути домінуючою спільнотою в регіоні, який метафорично окреслюється як «Євразія», та примушувати усі сусідні спільноти жити в межах імперії росіян, на яких, незрозуміло щоправда хто, поклав якусь особливу («євразійську») історичну місію. Однак етнологічна та історична наукова верифікація цієї квазігіпотези, однозначно доводить її фантазійність, антинауковість та непридатність для аналізу історичної минувшини, насамперед східнослов'янських спільнот.

Список використаної літератури

1. Дет. про це див. недавно нашу працю: Івангородський К.В. Критика «етнологічної концепції» Лева Гумільова у сучасній російській історіографії / К.В. Івангородський // Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки. – Черкаси, 2015. – № 9. – Вип. 342. – С. 31–42.
2. Дет. про це див. недавно нашу працю: Івангородський К.В. Неоєвразійство як речник імперії в очах етноісторіографії / К.В. Івангородський // Гуржіївські історичні читання : Зб. наук. пр. / ред. кол. : В. Смолий та ін. – Черкаси : ЧНУ, 2015. – Вип. 10. – С. 44–49.
3. Найповніша бібліографія сучасних досліджень класичного євразійства представлена у наступних працях: О Евразии и евразийцах / под ред. А. Антощенко. – Петрозаводск, 1999; Быстрыков В.Ю. В поисках Евразии / В.Ю. Быстрыков. – Самара, 2007. – С. 246–271; у західній гуманітаристиці: Laruelle M. L'ideologie eurasiiste russe ou comment penser l'Empire / M. Laruelle. – Paris, 1999; Wiederkehr S. Die eurasische Bewegung: Wissenschaft und Politik in der russischen Emigration der Zwischenkriegszeit und im postsowjetischen Russland / S. Wiederkehr. – Köln, 2007; та ін.
4. Макаров В.Г. «Рах rossica». История евразийского движения и судьбы евразийцев / В.Г. Макаров // Вопросы философии. – 2006. – № 9. – С. 102–118.
5. Быстрыков В. [Рец.] Евразийская идея и современность. Сборник статей / под ред. Н. Кирабаева и др. – М., 2002 / В. Быстрыков // Ab Imperio. – 2008. – № 1. – С. 367–380.
6. Ларуэль М. Переосмысление империи в постсоветском пространстве: новая евразийская идеология / М. Ларуэль // Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры (далі – ФНВИК). – 2009. – № 1. – С. 78–92.
7. Верховский А. Цивилизационный национализм : российская версия «особого пути» / А. Верховский, Э. Паин // ФНВИК. – 2010. – № 2. – С. 69–99.
8. Тишков В. «Евразия» как метафора и о миссии российской нации / В. Тишков // VI Конгресс этнографов и антропологов России (Санкт-Петербург, 28 июня – 2 июля 2005 г.) : тез. докл. – СПб., 2005. – С. 22–28.
9. Тренин Д. Post-imperium : евразийская история / Д. Тренин. – М. : РОССПЭН, 2012. – 326 с.
10. Дугин А. Война началась! Призывать к миру – предательство! (Видео-конференция от 6 мая 2014 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.anna-news.info/node/15794.
11. Allensworth W. The Russian Question: Nationalism, Modernization and Post-Communist Russia / W. Allensworth. – Lanham : Rowman & Littlefield, 1998. – 351 p.
12. Умланд А. Формирование фашистского «неоевразийского» интеллектуального движения в России. Путь Александра Дугина от маргинального экстремиста до вдохновителя постсоветской академической и политической элиты (1989–2001 гг.) / А. Умланд // Ab Imperio. – 2003. – № 3. – С. 289–304.
13. Компоненти неоєвразійства А. Дугіна містяться у багатьох його книгах, зокрема: Дугин А.Г. Мистерии Евразии / А.Г. Дугин. – М. : Арктогея, 1996. – 200 с.; Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством. – 4-е изд. / А.Г. Дугин. – М. : Арктогея-центр, 2000. – 928 с.; Основы евразийства : антология / сост. А. Дугин. – М. : Арктогея-Центр, 2002. – 800 с.; Дугин А.Г. Проект Евразия / А.Г. Дугин. – М. : Эксмо, 2004. – 512 с.; Дугин А.Г. Четвертая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века / А.Г. Дугин. – СПб. : Амфора, 2009. – 352 с.; Дугин А.Г. Геополитика России: учеб. пос. 2-е изд., доп. / А.Г. Дугин. – М. : Академический Проект, 2014. – 523 с.; та ін.
14. Див. зокр.: Hielscher K. Der Eurasismus: Die neoimperiale Ideologie der russischen «Neuen Rechten» / K. Hielscher // Die Neue Gesellschaft: Frankfurter Hefte. – 1993. – Bd. 40, H. 5. – S. 465–469; Shlapentokh D. Russian Nationalism Today: The Views of Alexander Dugin / D. Shlapentokh // Contemporary Review. – 2001. – Vol. 279, № 1626. – P. 29–37; Ingram A. Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fiscism in Post-Soviet Russia / A. Ingram // Political Geography. – 2001. – Vol. 20, № 8. – P. 1029–1051; Mathyl M. Der «unaufhaltsame Aufstieg» des Aleksandr Dugin : Neo-Nationalbolschewismus und Neue Rechte in Russland / M. Mathyl // Osteuropa. – 2002. – Bd. 52, H. 7. – S. 885–900; та ін.
15. Дет. див.: Wiederkehr S. «Kontinent Evrasija»: Klassischer Eurasismus und Geopolitik in der Lesart Alexander Dugin / S. Wiederkehr // Auf der Suche nach Eurasien: Politik, Religion und Alltagskultur zwischen Russland und Europa / ed. by M. Kaiser. – Bielefeld, 2004. – P. 25–138; Umland A. Kulturhegemoniale Strategien der russischen extremen Rechten: Die Verbindung von faschistischer Ideologie und metapolitischer Taktik im «Neoeurasismus» des Aleksandr Dugin / A. Umland // Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft. – 2004. – Vol. 33, № 4. – S. 437–454; та ін.

16. Шеховцов А. *Philosophia Perennis* и «неоевразийство»: роль интегрального традиционализма в утопических построениях Александра Дугина / А. Шеховцов, А. Умланд // *ФНВИК*. – 2010. – № 2. – С. 169–186.
17. Умланд А. «Евразийские» проекты Путина и Дугина – сходства и различия / А. Умланд // *Geopolitika* (Литва). – 2012. – 23.06 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.e-ices.org/russian/print/textid:15423>.
18. Диунов М. *Русский кочевник* / М. Диунов // *Русский Журнал*. – 2008. – № 5. – С. 17–25.
19. Видеркер Ш. «Континент Евразия»: классическое евразийство и геополитика в изложении Александра Дугина / Ш. Видеркер // *ФНВИК*. – 2010. – № 1. – С. 5–14.
20. Умланд А. Двоглова Евразия // *Критика*. – 2012. – № 7–8. – С. 28–29.
21. Пахлевска О. Неоевразизм, кризис русской идентичности и Украина (Часть первая) / О. Пахлевска // *ФНВИК*. – 2011. – № 1. – С. 49–86.
22. Пахлевска О. Неоевразизм, кризис русской идентичности и Украина (Часть вторая) / О. Пахлевска // *ФНВИК*. – 2011. – № 2. – С. 127–156.
23. Сендеров В. Неоевразийство : реальность, опасности, перспективы / В. Сендеров // *ФНВИК*. – 2009. – № 1. – С. 105–124.
24. Сендеров В. Проект Россия против русского европеизма : по поводу одной многотиражной книги / В. Сендеров // *Вопросы философии*. – 2009. – № 2. – С. 20–29.
25. Лимонов Э. *Человек короткой воли. Мысли о бывшем соратнике* / Э. Лимонов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.laertsky.com/sk/sk_026.htm.
26. Murphy D.T. *The Heroic Earth. Geopolitical Thought in Weimar Germany. 1918–1933* / D.T. Murphy. – Kent, 1997; цит. за: Глебов С. Границы империи как границы модерна. Антиколониальная риторика и теория культурных типов в евразийстве / С. Глебов // *Ab Imperio*. – 2003. – № 2. – С. 267–291.
27. Люкс Л. Евразийская идеология в европейском контексте / Л. Люкс // *ФНВИК*. – 2009. – № 1. – С. 39–56.
28. Умланд А. Постсоветский парадокс: демократия в Украине, автократия в России / А. Умланд, И. Бредис // *ФНВИК*. – 2009. – № 2. – С. 207–210.
29. Ларюэль М. Александр Дугин, идеологический посредник: слияние различных доктрин праворадикального политического спектра / М. Ларюэль // *ФНВИК*. – 2009. – № 2. – С. 63–87.
30. Дугин А.Г. *Консервативная Революция* / А.Г. Дугин. – М. : Арктогея, 1994. – 352 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://arctogaia.org.ru.e2.gfns.net/article/20>.
31. Hirsch F. *Empire and Nations : Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union* / F. Hirsch. – Ithaca ; London : Cornell University Press, 2005. – 392 p.
32. Бейссингер М. Феномен воспроизводства империи в Евразии / М. Бейссингер // *Ab Imperio*. – 2008. – № 1. – С. 157–176.
33. Bassin M. «Classical» Eurasianism and the Geopolitics of Russian Identity / M. Bassin // *Ab Imperio*. – 2003. – № 2. – С. 257–266.
34. Панарин А. *Православная цивилизация в глобальном мире (фрагменты из книги)* / А. Панарин // Москва. – 2001. – № 3. – С. 128–140.
35. Панарин А.С. *Православная цивилизация* / А.С. Панарин. – М. : ИРЦ, 2014. – 1248 с.
36. Кирдина С. *Институциональные матрицы и развитие России: введение в X–Y-теорию* / С. Кирдина. – СПб. : Нестор-История, 2014. – 468 с.
37. *Программа политической партии «Евразия». Материалы учредительного съезда*. – М. : Арктогея-центр, 2002. – 144 с.
38. *Основы евразийства : антология* / сост. А. Дугин. – М. : Арктогея-Центр, 2002. – 800 с.
39. Шнирельман В. Евразия или Европа? Роль Украины в евразийском и Евразии в украинском дискурсе / В. Шнирельман // *ФНВИК*. – 2009. – № 1. – С. 125–147.
40. Глебов С. Границы империи как границы модерна. Антиколониальная риторика и теория культурных типов в евразийстве / С. Глебов // *Ab Imperio*. – 2003. – № 2. – С. 267–291.
41. Масненко В.В. *Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.)* / В.В. Масненко. – К. ; Черкаси : Відлуння-Плюс, 2001. – 440 с.
42. Артюх В. *Евразийство contra українство: про дискусію між М. Трубецьким та Д. Дорошенком* / В. Артюх // *Україна в контексті євроінтеграції : мат. міжн. наук. конф.* – Суми : СумДУ, 2005. – С. 181–182.
43. Hobsbawm E. *Nations and Nationalism since 1780* / E. Hobsbawm. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 214 p.
44. Грант Б. *Мы все евразийские* / Б. Грант // *Ab Imperio*. – 2011. – № 4. – С. 21–34.
45. Дугин А.Г. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. – 4-е изд. / А.Г. Дугин. – М. : Арктогея-центр, 2000. – 928 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://konservatizm.org/konservatizm/books/130909045213.xhtml>.
46. Дугин А.Г. *Эволюция национальной идеи Руси (России) на разных исторических этапах* / А.Г. Дугин // *Основы евразийства: антология* / сост. А. Дугин. – М. : Арктогея-Центр, 2002. – С. 716–743.
47. Дугин А.Г. *Славянский мир и основные тенденции геополитики* / А.Г. Дугин // *Основы евразийства: антология* / сост. А. Дугин. – М. : Арктогея-Центр, 2002. – С. 744–758.

References

1. More detailed look our article: Ivangorodsky, K. (2015). Criticism of «ethnologic conception» of Leo Gumiliov is in modern Russian historiography. *Visnyk Cherkaskogo universytetu. Seria: Istorychni nauky (Cherkasy University Bulletin. Historical Sciences Series)*, 9 (342), 31-42 (in Ukr.)
2. More detailed look our article: Ivangorodsky, K. (2015). Neoeurasism as Empire speaker as to Ethno-Historiography. In V. Smolij (Ed.). *Gurzhiivski istorychni chytannia (Gurzhi's historical reading)*, 10, 44-49 (in Ukr.)
3. The completest bibliography of modern researches of classic eurasism is presented in: *About Eurasia and Eurasians* (1999) In A. Antoshchenko (Ed.). Petrozavodsk (in Russ.); Bystriukov, V. (2007). *In search of Eurasia*. Samara, 246-271 (in Russ.); in western literature: Laruelle, M. (1999). *L'ideologie eurasiste russe ou comment penser l'Empire*. Paris; Wiederkehr, S. (2007). *Die eurasische Bewegung: Wissenschaft und Politik in der russischen Emigration der Zwischenkriegszeit und im postsowjetischen Russland*. КіІІ.
4. Makarov, V.G. (2006). «Pax rossica». History of Eurasian motion and fate of Eurasians. *Voprosy Filosofii (Questions of philosophy)*, 9, 102-118 (in Russ.)
5. Bystriukov, V. (2008). Eurasian idea and contemporaneity. Collection of reasons. In N. Kirbaeva (Ed.) (2002), Moscow. *Ab Imperio*, 1, 367-380 (in Russ.)
6. Laruelle, M. (2009). Rethinking of the empire in post-soviet space: neoeurasism ideology. *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 1, 78-92 (in Russ.)
7. Verkhovsky, A. & Pain, E. (2010). Civilization nationalism: the Russian version of the «special way». *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 2, 69-99 (in Russ.)
8. Tishkov, V. (2005). «Eurasia» as metaphor and about the mission of Russian nation. VI Congress of ethnographers and anthropologists of Russia. Saint Petersburg, 22-28 (in Russ.)
9. Trenin, D. (2012). *Post-imperium: Eurasian history*. Moscow: ROSSPEN (in Russ.)
10. Dugin A. (2014). *Begun war! Call to the world is treachery!* (Video-conference from May, 6 2014) Retrieved from www.anna-news.info/node/15794 (in Russ.)
11. Allensworth, W. (1998). *The Russian Question: Nationalism, Modernization and Post-Communist Russia*. Lanham: Rowman & Littlefield.
12. Umland, A. (2003). Forming of fascist «Neoeurasian» intellectual motion in Russia. Way of Alexander Dugin from marginal extremist to the inspirer of post-soviet academic and political elite (1989-2001). *Ab Imperio*, 3, 289-304 (in Russ.)
13. The components of Neoeurasian of A. Dugin are contained in many his books, in particular: Dugin, A. (1996). *Mysteries of Eurasia*. Moscow; Dugin, A. (2000). *Bases of geopolitics. Geopolitical future of Russia. To think Space*. Moscow; Dugin, A. (2002). *Bases of eurasism: anthology*. Moscow; Dugin, A. (2004). *Project Eurasia*. Moscow; Dugin, A. (2009). *Fourth political theory. Russia and political ideas of the XXI century*. Saint Petersburg; Dugin, A. (2014). *Geopolitics of Russia*. Moscow (in Russ.)
14. Hielscher, K. (1993). Der Eurasismus: Die neoimperiale Ideologie der russischen «Neuen Rechten». *Die Neue Gesellschaft: Frankfurter Hefte*, 40, 5, 465-469; Shlapentokh, D. (2001) Russian Nationalism Today: The Views of Alexander Dugin. *Contemporary Review*, 279 (1626), 29-37; Ingram, A. (2001). Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fiscism in Post-Soviet Russia. *Political Geography*, 20, 8, 1029-1051; Mathyl, M. (2002). Der «unaufhaltsame Aufstieg» des Aleksandr Dugin: Neo-Nationalbolschewismus und Neue Rechte in Russland. *Osteuropa*, 52, 7, 885-900.
15. Wiederkehr, S. (2004). «Kontinent Evrasija»: Klassischer Eurasismus und Geopolitik in der Lesart Alexander Dugin. *Auf der Suche nach Eurasien: Politik, Religion und Alltagskultur zwischen Russland und Europa*. In M. Kaiser (Ed.). Bielefeld, 25-138; Umland, A. (2004). Kulturhegemoniale Strategien der russischen extremen Rechten: Die Verbindung von faschistischer Ideologie und metapolitischer Taktik im «Neoeurasismus» des Aleksandr Dugin. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 33, 4, 437-454.
16. Shekhovtsev, A. & Umland, A. (2010). Philosophia Perennis and «neoeurasism»: role of integral traditionalism in the utopian constructions of Alexander Dugin. *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 2, 169-186 (in Russ.)
17. Umland, A. (2012). «Eurasian» projects of Putin and Dugin – likenesses and distinctions. *Geopolitika (Lithuania)*. Retrieved from www.e-ices.org/russian/print/textid:15423 (in Russ.)
18. Diunov, M. (2008) Russian Nomad. *Russkiy Zhurnak (Russian Magazine)*, 5, 17-25 (in Russ.)
19. Wiederkehr, S. (2010). «Continent Eurasia»: classic eurasism and geopolitician in exposition of Alexander Dugin. *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 1, 5-14 (in Russ.)
20. Umland, A. (2012). Two-headed Eurasia. *Kritika*, 7-8, 28-29 (in Ukr.)
21. Pahlevska, O. (2011). Neoeurasism, crisis of the Russian identity and Ukraine (Part I). *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 1, 49-86 (in Russ.)
22. Pahlevska, O. (2011). Neoeurasism, crisis of the Russian identity and Ukraine (Part II). *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 2, 127-156 (in Russ.)
23. Senderov, V. (2009). Neoeurasism: reality, dangers, prospects. *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 1, 127-156 (in Russ.)

24. Senderov, V. (2009). Project Russia against Russian europeism: concerning one having a large circulation book. *Voprosy Filosofii (Questions of Philosophy)*, 2, 20-29 (in Russ.)
25. Limonov, E. (2009). Man of short will. Ideas about a former comrade-in-arms. Retrieved from www.laertsky.com/sk/sk_026.htm (in Russ.)
26. Murphy, D.T. (1997). *The Heroic Earth. Geopolitical Thought in Weimar Germany. 1918–1933*. Kent, from: Glebov, S. (2003). Borders of empire as borders of modern. An anti-colonial rhetoric and theory of cultural types are in eurasism. *Ab Imperio*, 2, 267-291 (in Russ.)
27. Lux, L. (2009). Eurasian ideology is in the European context. *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 1, 39-56 (in Russ.)
28. Umland, A. & Bredis, I. (2009). Post-soviet paradox: democracy in Ukraine, autocracy in Russia. *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 2, 207-210 (in Russ.)
29. Laruelle, M. (2009). Alexander Dugin, ideological mediator: confluence of different doctrines of right-radical political spectrum. *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 2, 63-87 (in Russ.)
30. Dugin, A. (1994). *Conservative Revolution*. Moscow. Retrieved from <http://arctogaia.org.ru.e2.gfns.net/article/20> (in Russ.)
31. Hirsch, F. (2005). *Empire and Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union*. Ithaka; London: Cornell University Press.
32. Beissinger, M. (2008). The Phenomenon of reproduction of empire in Eurasia. *Ab Imperio*, 1, 157-176 (in Russ.)
33. Bassin, M. (2003). «Classical» Eurasianism and the Geopolitics of Russian Identity. *Ab Imperio*, 2, 257-266.
34. Panarin, A. (2001). Orthodox civilization in the global world (fragments from a book). *Moskva (Moscow)*, 3, 128-140 (in Russ.)
35. Panarin, A. (2014). *Orthodox civilization*. Moscow (in Russ.)
36. Kirdina, S. (2014). *Institutional matrices and development of Russia: introduction to X- Y- theory*. Saint Petersburg (in Russ.)
37. The program of political party «Eurasia» (2002). *Materials of constituent convention*. Moscow (in Russ.)
38. Dugin, A. (2002). *Bases of eurasism: anthology*. Moscow (in Russ.)
39. Shnirelman, V. (2009). Eurasia or Europe? Role of Ukraine in Eurasian and Eurasia in Ukrainian discourse. *Forum noveishei vostochnoevropeyskoy istorii i kultury (Forum of the newest East Europe history and culture)*, 1, 125-147 (in Russ.)
40. Glebov, S. (2003). Borders of empire as borders of modern. An anti-colonial rhetoric and theory of cultural types in eurasism. *Ab Imperio*, 2, 267-291 (in Russ.)
41. Masnenko, V. (2001). *Historical idea and nationhood in Ukraine (end of XIX – first third of XX century)*. Kyiv; Cherkasy (in Ukr.)
42. Artiuh, V. (2005). Eurasism contra ukrainism: about a discussion between M. Trubetsky and D. Doroshenko. *Ukraine in the context of eurointegration*. Sumy, 181-182 (in Ukr.)
43. Hobsbawm, E. (1990). *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
44. Grant, B. (2011). We all Eurasian. *Ab Imperio*, 4, 21-34 (in Russ.)
45. Dugin, A. (2000). *Bases of geopolitics. Geopolitical future of Russia. To think Space*. Moscow. Retrieved from <http://konservatizm.org/konservatizm/books/130909045213.xhtml> (in Russ.)
46. Dugin, A. (2002). Evolution of national idea of Rus' (Russia) on the different historical stages. *Bases of eurasism: anthology*. Moscow, 716-743 (in Russ.)
47. Dugin, A. (2002). Slavic world and basic tendencies of geopolitics. *Bases of eurasism: anthology*. Moscow, 744-758 (in Russ.)

IVANGORODSKY Kostiantyn, Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: iwakos@ukr.net

THE NEOEURASISM IN PERCEPTION OF MODERN HISTORIOGRAPHY AND VIEWS OF A. DUGIN ON ETHNOGENESIS OF EAST SLAVS

Abstract. Introduction. After the communist ideological dictate in historiographic sphere of modern post-soviet countries failed, have been developed the new doctrines that are aimed to be the only correct in the whole humanitarian space. One of them is the concept of neoeurasism by Russian historiography. For Ukrainians this concept is only political idea, that's why it is not perceived as the ethno-historiographic concept in which Ukraine and Ukrainians have negative roles. Majority of critically thinking researches mark that the concept is antiscientific and it's population among the Russians must be deep analyzed.

Purpose. The ideologize scientific model of the historical past, proposed by neoeuroasism apologists (besides A. Dugin) through the connection with the Russian classic science (for the first with the "ethnological concept" by L. Gumilyov), is based on the ethnic original and ethnohistorical evolution of East Slav's association. From here is lined up the geopolitical model of difficult today's relations

between Ukraine, Russia and Belarus. That's why the article aim is the analyses of modern Russian science, ideology and ethnopolitical practices cross-coupling in the context of the neoeurasism concept influence.

Results. The neoeurasism was formed in Russia in the 1990ths One of the most important tasks for classic and modern neoeurasism' apologists is permanent "translation of empire". Today the neoeurasism doctrine became the unfinished theoretical model of new empire construction or restoration of the Soviet empire. The most substantial foundation of their theory the neoeurasism' apologists consider the so-called "Russian eurasis civilization". So the Russian self-identification process leaves unfinished and obscure.

The doctrinal level and ideological construction of modern Russian neoeurasism are connected with the A. Dugin person, who till the June of the 2014th held the position of the Moscow state university international relations sociology department manager but was fared because of appeals to kill the Ukrainians. That's why the very important problem, which is marked by modern researches, is the neoeurasism (especially by A. Dugin) sloping to neo-fascist rhetoric and ideological content. Connection between the A.Dugin ideas and fascist tendency became the subject of many discussions in Russia and Europe.

The purpose of neoeurasism researches is the attempt to prove the Eurasia mythical monolithic nature and to deny the East Slavs ethno-differentiation. This is necessary for the only Russian ethnos empire domination. Taking into account insolvency of this theory, we have to notice that modern neoeurasism do not worry about making their model heuristic valuable and vigorous.

Conclusion. The modern Russian neoeurasism is pretended to be the scientifically-reasonable doctrine, directed to explain the Russian past and contemporaneity originality, but must be defined as pseudo-scientific, primitive creation. A. Dugin attempts to explain the ethno-historical development of Russians as the prevailed community in Eurasia region and to induce the neighbour nations to live in Russia empire are especially bright. But without any doubt this hypothesis is unscientific and not able to analyze the East Slavs historical past.

Key words: neoeurasism, Eurasia, doctrine, historiography, A. Dugin, ethnogenesis, East Slavs.

Одержано редакцією 26.11.2015
Прийнято до публікації 28.12.2015

